

HET WOORD VAN DE WEEK

21 december 1958

VERSCHIJNT WEKELIJKS

11e jaargang nr. 51

Frankering bij
Abonnement
UTRECHT

PROF. DR. G. STUIVELING.
DIEPENDAALSELAAN 114.
HILVERSUM.

De Heer
Mevrouw
Mejuffrouw

Onbestelbare exemplaren
terug aan:
Oudegracht 152, Utrecht

Lezingen voor de radio

4 Januari	9.45	V.A.R.A.	Nieuwjaarsbrief.
11	„	9.45	„ Verbeeldingskracht en Werkelijkheid, H. G. Cannegieter.
18	„	9.45	„ Nog niet bekend, Prof. dr. G. Stuiveling.
25	„	9.45	„ Door eenzaamheid gebonden, P. W. Kruyswijk.

HILVERSUM
DIEPENDAALSELAAN 114
DE HEER STUIVELING

Het Woord van de Week

Humanistische radiolezingen uitgesproken voor de Vara-microfoon.

Administratie: Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht, Postgiro 304960.

Abonnementsprijs bij vooruitbetaling f 4,— p. j., buitenland f 4,60 p. j., losse nummers f 0,25.



De donkere dagen voor Kerstmis

Voor een doodgewoon burger, die niet tot de sterrenkundigen behoort, beginnen de jaargetijden op 21 maart, 21 juni, 21 september en 21 december. Er behoort een zekere mate van pedanterie toe, om in de alledaagse menselijke omgang dit eenvoudige schema te gaan verbeteren, en met precisie vast te stellen op welke minuut van welk uur van welke datum de astronomische overgang van lente naar zomer of van zomer naar herfst nu wel plaats vindt. Ik verwacht dus geen tegenpraak als ik zeg dat we vandaag staan aan het begin van de winter: de korstste dag, of wat hetzelfde is: de langste nacht. Van nu af aan gaan de dagen weer lengen. En ofschoon het koudste tijdvak van het jaar nog komt, verschaft de telkens duidelijker en helderder wordende lichtperiode per etmaal toch een onmiskenbare vreugde. Ook zonder de moderne wetenschap van calorieën en vitamines weten we wel, dat we het als mensen nu eenmaal moeten hebben van de zon. Vandaar dat onze verre voorouders dit keerpunt van de jaargetijden, dit dieptepunt van het licht, feestelijk hebben gevierd als een nieuwe zekere belofte.

Toen het christendom de europese wereld bekeerde, eerst het zuiden, later het westen, heeft het aan allerlei sinds lang bestaande gebruiken een nieuwe inhoud gegeven. Het zou moeilijk, zo niet onmogelijk zijn geweest, de bestaande rijke en kleurige tradities volstrekt af te schaffen, en geheel andere tradities te doen ontstaan. Levensgewoonten van eeuwen verdwijnen niet op een bepaald moment, en evenmin kunnen nieuwe levensgewoonten van eeuwen op een bepaald moment worden ingesteld en begonnen. Wat duurzaamheid bezit, heeft bijna altijd ook een lange voorbereiding en een lange nawerking. Bovendien werd natuurlijk nooit een bevolking in z'n geheel binnen korte tijd wezenlijk overtuigd van de waarheid der nieuwe gedachten. Toen, zo goed als nu, vond men naast de honderden die de gepredikte godsdienst gingen aannemen, tezelfdertijd honderden die vasthielden aan het geloof der vaders. De gebruiken die bij het nieuwe behoorden, zouden natuurlijk het gemakkelijkst ingang vinden, indien ze zich zo goed mogelijk aanpasten bij de gebruiken van het oude. In alle maatschappijvormen kan men dan ook eenzelfde schema van overgang constateren; en iedere vernieuwingsbeweging doet er verstandig aan, hiermee rekening te houden. Zonder bang te zijn voor de radicale tegenstelling, indien het principes betreft, moet men toch de wijze gematigdheid hebben om bestaande levensregels en stilingen te aanvaarden, en inderdaad zulke oude zakken te vullen met nieuwe wijn. De grote zendelingen en bekeerders hebben zich aan dit beginsel gehouden. Aanvankelijk vierde de christelijke kerk het geboortefeest van haar stichter op 6 januari. Maar al in de aanvang van de vierde eeuw heeft men dit feest opzettelijk naar 25 december verplaatst, om aldus aansluiting te krijgen bij het heidense feest van de wedergeboorte der overwonnen zon. Het was de enige manier om dit natuurfeest te kunnen verdringen. Het succes van deze taktiek is volledig geweest: al meer dan 1500 jaar viert de wereld kerstmis op 25 december.

Maar niet alleen de datum, ook de stijl ervan is typisch bepaald door eigen, plaatselijke of landelijke omstandigheden. De kerstboom met de sneeuw van watten erop is uiteraard geen afbeelding van enige boom, zoals die ooit bij Bethlehem heeft gestaan. De talrijke treffende kerstvoorstellingen in de vlaamse en noord-nederlandse schilderkunst, en ook de manier waarop het gelovige volk het kerstgebeuren is gaan uitbeelden in stalletjes met de kribbe en het kerstekind, is een verregaande aanpassing van bijbelse gegevens aan de eigen levensomstandigheden. De ster in de donkere nacht, de bittere kou rondom en in de stal, de zwaar besneeuwde landwegen, heel dit merkwaardige gemeengoed van een eeuwenoude noord- en westeuropese traditie, komt voort uit de ervaring van de mensen zelf. Het is nooit ontroender onder woorden gebracht dan in het vroegste Kerstliedje van J. H. Leopold:

In de donkere dagen van Kersttijd
is een kind van licht gekomen,
de maan stond helder over den dijk
en ijzel hing aan de boomen.

Onder de doeken in de krib
daar lag dat lief Jezuskindekijn
en spelearmde en van zijn hoofd
ging af een zuivere lichtschijn.

Maria die was bleek en zwak
op de knieën neergezegen
en zag blij naar het kindeke;
en Jozef lachte verlegen.

En buiten in de bittere kou
en de stille Kerstnacht laat
de heilige driekoningen kwamen van ver
door de diepe sneeuw gewaad.

De heilige driekoningen hoesten en doen
en rood zijn bei hun ooren,
een druppel hangt er aan hun neus
en hun baard is wit bevroren.

De heilige driekoningen in den stal
verwonderd zijn binnen getogen;
het licht, dat van het kind afging,
schijnt in hun groote oogen.

De heilige driekoningen staren het aan
en weten zich niet te bezinnen
en het kind ligt al te kijken maar
en tuurt in een denkbeginnen.

In plaats van een gedicht als dit te zien als een ontoelaatbare vermenging van godsdienstige en wereldlijke elementen, moet men zeggen dat het juist deze vermenging is geweest die het kerstfeest behoedt voor de typisch theologische beperkingen die bijvoorbeeld het Pinksterfeest heeft. Voor de gelovige christen is Pinksteren een dag van ongemene betekenis. Maar wie die betekenis niet kent of niet erkent, houdt alleen maar een ietwat zonderlinge dubbele zondag over, een natuurlijk wel prettig maar toch niet geheel zinrijk extraatje. Voor mensen, die alle werk beschouwen als een eigenlijk onbehoorlijke inbreuk op hun vrije tijd, is dat natuurlijk geen bezwaar; voor anderen, die een redelijke afwisseling van arbeid en ontspanning in menselijk opzicht veel meer verantwoord achten, behoudt het een factor van vreemdsoortige grilligheid. Maar bij het kerstfeest is dat geheel anders: ook wie de godsdienstige zin ervan niet aanvaardt, heeft diep in zich het gevoel dat de tijd op een keerpunt is aangekomen, en dat het zonnelicht het nu weer wint. Ik ben ervan overtuigd, dat dit gevoel voor het ritme der seizoenen bij niemand ontbreekt en dat het al de eeuwen dóór zich heeft doen gelden bij de viering van het europese kerstfeest. Maar het is niet gemakkelijk vast te stellen, in welke onderlinge verhouding de godsdienstige en de zonnewende-factoren vermengd zijn geweest in het besef van de miljoenen christenen en ook niet-christenen persoonlijk, vroeger en nu. In ieder geval is de kracht van deze traditie grotendeels te danken aan de meervoudige zin, die men erin kan leggen. Dat wil zeggen, dat de overgang van lichtfeest naar christusfeest nooit ten volle voltrokken was, en in de laatste eeuw onbewust weer vrij sterk in de richting van het lichtfeest is verschoven. Teruggeschoven, als men wil. Maar waarom ook niet: de mens is ook in de door hemzelf geschapen stedelijke samenleving nog zó zeer van de natuur afhankelijk, dat hij de opeenvolging van de seizoenen aan den lijve ondervindt.

Maar al sinds lang is het kerstfeest van z'n europese grondslag losgeraakt en een zaak van heel de wereld geworden. Al is het christendom in z'n vele schakeringen gezamenlijk niet meer dan twee vijfde van de mensheid, overal ter wereld vindt men de christenen verspreid, uiteraard de katholieke christenen het sterkst. Die verspreiding heeft opmerkelijke consequenties gehad. Want wat de kerkvaders en bisschoppen uit de vierde eeuw met hun beperkte geografische kennis moeilijk konden weten, is tegenwoordig de kinderen bekend: de aarde heeft een noordelijk en een zuidelijk halfrond, met alle gevolgen van dien. De kortste dag in Rome, Parijs of Amsterdam, is tegelijk de langste dag in Kaapstad Sydney of Buenos Aires. Als het winterseizoen begint bij ons, vangt ten zuiden van de linie de zomer aan. De kalender evenwel is uniform: ook aan de Kaap is het vandaag de 21ste december.

Kerstfeest valt daar dus in het warmste seizoen, met de langste dagen. De knusheid van een besloten huiselijk samenzijn, de gordijnen vroeg toe tegen duisternis en kou daarbuiten, de lampen gezellig vroeg op — het behoort daarginds tot de onmogelijkheden. Kerstmis aan de Kaap betekent een zomerse dag met tot acht uur 's avonds zonneschijn en nog een tijdje schemerig daarna, kerstmis betekent hitte, open ramen, luchtige kledij, opeenstapeling van al de zomerse vakantie-genoegens die wij kennen in juli of augustus. Denneboompjes met watten sneeuw zij daarbij ietwat misplaatst, en in geen geval zouden de gelovigen van het zuidelijk halfrond daar ooit uit zichzelf op zijn gekomen. Van „de donkere dagen voor kerstmis” kan men daar moeilijk spreken. De dichter Leopold heeft zijn liedje voor ons geschreven: aan de Kaap is het onverstaanbaar, althans onbestaanbaar.

Dit alles heeft een diepe invloed geoefend op de stijl van de kerstviering, ook bij de gelovigste christenen; en bij de minder-gelovigen uiteraard nog veel meer. Wie hetzij uit eigen ondervinding, hetzij van reportages in de bioscoop-programma's de kerstfestiviteiten van het zuidelijk halfrond kent, vooral van Zuid-Amerika, ontkomt niet aan de pijnlijke indruk van brooddronkenschap, misplaatste luidruchtigheid en aanstootgevend gedoe. Hoe zij van daar uit oordelen over de kalme viering in onze noordelijke kou, is mij niet bekend. Maar zéker is het, dat de stijl van viering, zo goed bij de een als bij de ander, in hoge mate bepaald is door factoren van klimaat en omstandigheden: factoren dus van buiten af, die ons door de natuur dwingend worden opgelegd.

Men vraagt ons als buitenkerkelijke humanisten vaak, hoe wij eigenlijk staan tegenover het kerstfeest. Ik weet uit ervaring, dat de antwoorden dienaangaande niet eenstemmig zijn, en zelfs dat niet iedereen altijd hetzelfde antwoord geeft. Dat is niet enkel menselijk, maar ook humanistisch.

Eenzijds immers is er bij ons, juist uit eerbied voor de godsdienstige zin van kerstmis, een zekere schroom om mee te doen, aangezien het altijd een meedoen-onder-voorbehoud moet zijn. Anderzijds geeft de kennelijke veranderlijkheid van dit feest sinds de vroegste tijden niemand het recht om de westeuropese vorm van de negentiende eeuw nu zo maar voor de laatste en beste, ja de enig toelaatbare vorm te houden. Daar komt nog bij, dat behalve de wederkeer van het licht ook de doodeenvoudige menselijke geboorte van een nieuw levend mens op directe wijze spreekt tot hen die de zin van hun leven zien in een volhardend pogen tot zo volledig mogelijke menswording: en die menselijke geboorte spreekt des te duidelijker en ernstiger, naarmate al het bijkomstige van ras en stand en macht en rijkdom erbij ontbreekt, zodat er niets ander is dan het ondoorgrondelijke feit als zodanig: een nieuwe kleine mens, hulpbehoevend zoals de mens in wezen altijd is, en tegelijk vol van onvoorspelbare mogelijkheden.

De zelfvernieuwing van het licht, de zelfvernieuwing van het leven: die beide alles doordringende ervaringen bepalen voor de humanist de zin van het kerstfeest en geven hun glans aan deze donkere dagen — donker vaak in nog zo heel andere zin dan alleen vanwege het winterse seizoen.

G. STUIVELING.

Mededeling aan onze lezers

Het einde van het jaar geeft de administratie altijd weer een grote hoeveelheid extra werk doordat de inning van de abonnementsgelden voor het jaar 1959 weer voor de deur staat. U kunt ons veel werk besparen door het verschuldigde bedrag voor 1959, t.w. f 4,—, vóór 15 januari 1959 op onze post rekening 30.49.60 over te schrijven.

Om het iets aantrekkelijker te maken verloten wij onder hen, die vóór 16 januari 1959 hebben gegireerd een 25-tal kalenders.

Voor uw medewerking onze hartelijke dank.

CENTRAAL BUREAU